
A TREIA CALE**Daniel Sur**

Abstract. If other people know to accept that life means process, evolution and barely visible slipping, for us Romanians it is only beginning and nothing more. Our perspective has never had enough time to expand because it has always been replaced by another one. Everything must have a new start, a completely new one. The future is what we believe in, however gruesome it might get sometimes. Everybody hopes to be acknowledged by posterity. Everything is uttered for the first time, everything we live is experienced in a completely new world of values, in a unique style and order. The Romanian culture monstrously gives birth but to exceptions. Every new writer will keep repeating the primordial gesture, without trying to continue the broken line of his forerunners. And this temptation for the primordial order freezes us in an everlasting imitation. For the space we live in, importation means complete originality, connection to the real culture, to the real values – an undoubtedly pathetic attitude of some weak souls, blindly guided only by fight instincts and individual assertion will.

În toate mediile nu se vorbește decît despre o Romînie europeană. Se fac pronosticuri, pariuri și se poartă controverse adeseori violente. Așadar, raportarea și poziționarea Romîniei față de Europa a devenit principala temă de dezbateră atît în mediul politic, cît și în mediul cultural. Frenezia și disponibilitatea noastră de a importa modele instituționale și modele de gîndire ia adesea forme macabre, repunînd pe tapet dezbateră maioreșciană despre forme și conținut. Reacția Romîniei față de Europa ar trebui să fie unul dintre fenomenele cele mai controversate ale prezentului nostru. Lucru care nu se întîmplă.

Știm cu toții că idealurile sînt amăgiri; necesare poate debitării unor justificări defensive rafinate, pe cînd în realitate contează numai faptele. Așa cum observa și Cioran, utopia este o dezertare teoretică din fața realității. Insuficiența instinctului politic, în sensul cel mai larg al cuvîntului, construiește o imagine care nu ține seama de ireductibilul realității. Reforma unui cîmp de mentalități nu este posibilă decît cu mijloacele și datele imediatului. Toate viziunile utopice s-au dovedit inconsistente și au ieșit pe rînd din circulație, tocmai pentru că au ignorat gradul necesar de realitate. Și i-au transformat pe utopiști în niște visători ordinari. Construcțiile fantastice au încercat să elimine din viață ceea ce are ea mai durabil: nevoia funciară a identității.

De 14 ani am reușit să ne construim și să ne fixăm obsesia arderii etapelor. Ne verifică de mai multe ori pe zi pulsul cursei de ajungere a celorlate neamuri din regiune care au găsit izbăvirea. Uniunea Europeană: raiul instituțional și cornul abundenței. Ne uităm cu jînd la cele 10 țări care au reușit. Periodic, ne apucă panica: că nu vom apuca să gustăm măcar din fructele dulci ale Europei, că dacă nu suntem cuminți și cu unghiile tăiate

regulamentar, ni se va refuza totul, că nu vom mai apuca să ne îmbrățișăm și să ne pupăm pe obraji cu demnitatea europeană, că speranțele pe care le-am înmagazinat se vor transforma într-un ocean de frustrări.

Cu toate strădaniile noastre, în imaginarul european nu am putut nicodată să depășim condiția unui popor obscur și lamentabil, care, deși îmbrățișează formele, nu reușește să se scalde în spiritul care animă Europa. În astfel de momente de luciditate, devenim furioși și însetați de sânge. Cine se face vinovat de acest neajuns? În cine să aruncăm cu piatra? Și aproape de 14 ani decapităm aceeași păpușă: clasa politică. Ineficiența și prostia conducătorilor noștri politici justifică procesul nostru de victimizare. Așa că putem să dormim liniștiți: știm cum stă situația. Dacă nu am trăi în secolul 21, ne-am ascunde în munți, unde să compunem doine triste și chiuituri. Un blestem greu ne-a interzis să trăim în istorie, un blestem geografic ne-a împins să ratăm întâlnirea cu contemporaneitatea.

Cum totul ne-a fost oprit, ni se cuvine totul odată ce vom renaște la viață. Iar imitația este singura formă de viață pe care o cunoaștem.

Dorința de a avea totul deodată, de a ne pune în rînd cu lumea bună, dorința arzătoare de a ne umple golurile cu o viteză dementă, ascunde, în fond, o sete de imitație incredibilă la un popor care, în același timp, se evaluează ca un popor demn și original. Am imitat gesturi, sisteme, ideologii, organizații, de la îmbrăcăminte de fiecare zi pînă la speculații metafizice. De la comportamente sexuale pînă la discursuri politice. Saltul ne este a doua patrie.

Frenezia imitației are acum un caracter dogmatic. Ce mai contează că am îmbrățișat lucruri pe care nu le pricepem, că am acumulat artificial, că n-am putut asimila tot ceea ce aveam nevoie?! Ce importanță au toate aceste detalii? Nu aceasta e problema. Problema este ritmul. Ori imitația dă țării un ritm bun. Cînd nu imităm, viteza scade dramatic, de aceea este contraproductiv să vorbim despre fond. Pierdem din elan. Ceea ce contează cu adevărat este să descoperim golurile și să le acoperim. În demersul nostru de a imita, trebuie să dispară orice urmă de asimilare critică a valorilor occidentale. E adevărat, din cînd în cînd, suntem scîrbiți de unele caricaturi prost realizate, dar acestea sunt inconveniente minore, care nu ne pot determina să ratăm momentul.

În fenomenul culturii românești, această imitație înflăcărată e și mai admirabilă. Aici, importul de forme occidentale a fost și mai efervescent. Păcatele perioadei comuniste urmau să fie răscumpărate îndeajuns de furia imitativă (post)modernistă. Prin aceasta, România era relansată în lume, chiar dacă artificial. Se spera ca prin acest exercițiu al formei, prin reconectare la prezent, să se poată determina viitorul să o integreze în substanțialitatea valorilor occidentale. Cioran spunea că “nu interesează, în ascensiunea și aurora unei culturi, conținutul ei, cît ritmul”. Și că, în fond, așa zis-ul nostru paradox istoric ne-a obligat la această maimuțăreală, pe care o speram fecundă. Raționamentul era următorul: dacă fondul ar avea o

direcție determinat occidentală, el trebuia să asimileze specific valorile străine și să le dea altă configurație decât caricatura. Cum acest lucru nu s-a întâmplat, era justificată orice modalitate de import. Pentru că, nu-i așa, obsesia Occidentului a fost marea noastră constantă. O revoluție, oricât de monstruoasă, este preferabilă unei pasivități rușinoase. În aceste condiții, prezența fondului nu are cum să justifice deloc refuzul modernizării.

Dar aici, în acest plan, putem să vorbim și de un ghinion. Cei care propuneau o rezervă în ceea ce privește imitația, au propus alternative cu accente autist-etniciste. Toate celelalte curente, junimismul, sămănătorismul și alte isme sunt evaluate ca retrograde. În loc să impună o rezervă în imitație, acestea cad victimă reprobării sau unei distanțării arogante. Cine vrea o Românie puternică și modernă, o națiune în drum spre putere, obligatoriu trebuia să aprecieze elanul inconștient și reformator al imitatorilor, chiar dacă aceștia s-au “compromis” imitând cu atâta zel pe toate terenurile spiritului, generând o cultură second-hand. Hainele culturii occidentale, deja vechi, roase și aruncate la coș erau mai bune decât orice altă haină. Cel puțin așa ne înfîlneam cu prezentul. Eforturile stupide și absurde, ininteligibile uneori, ale noi generații, multilateralitatea confuză și en-gros-ismul cultural au fost de o mie de ori mai apreciate decât tendințele etniciste. Tot ce s-a creat la noi se inserează, cu mici excepții, într-o ecuație a echivalenței, mai degrabă a echivalenței simbolice a unui efort, pentru update-ul stadiului și structurii culturii noastre.

Fără Europa, adică fără forme occidentale, România ar fi condamnată la o cultură minoră. Ele actualizează și pun în mișcare atâtea energii nebănuite și aflate în stare de somnolență. Formele occidentale, și nu fondul oriental, sunt salvarea noastră. Așezați la periferia Europei, în cel mai indeterminat climat spiritual, nici Orient, nici Occident, părem condamnați să facem o alegere violentă: ori orientali ori occidentali. Și noi am ales deja: apusul. În acești parametri, este greu de conceput și greu de acceptat orice formă de originalitate a Orientului din noi ca tradiție spirituală. Sud-estul Europei nu a avut mult timp nici o pondere semnificativă în peisajul cultural occidental. Ereditățile turcești și grecești, agonia molatecă a culturii bizantine, a lumii sud-est europene au fost și sunt privite ca unul dintre cele mai mari blesteme naționale. Orient sau Occident? Aceasta pare a fi dilema noastră rezolvată. Noi am întors spatele acestui “centru de periferii spirituale, numit Balcani, unde răbufnește doar ecoul marilor respirații spirituale”, după cum recunoștea Cioran. Căci nu ne recunoaștem nici o afinitate cu spiritualitatea specific orientală, ci doar cu rateurile și scursorile acesteia. România speră că dacă se gătește în exterior occidental, va crește, cu timpul, în interior, un simbul european.

Așadar, sunt două căi. Ori Occident ori Orient. A treia cale nu pare să fie posibilă.

Exploatându-și disponibilitățile de modernizare și încercând să se degajeze de toate ereditățile sud-estice, fenomenul cultural românesc a

riscat să rămână mereu la stadiul de copie. Dacă înainte de instaurarea comunismului, cultura românească era aproape în întregime aservită culturii franceze, acum putem indentifica un anume servilism în fața modelelor propuse de spațiul anglo-american. Se importă orice, de la modele, la experiențe.

Să fim sinceri, trecutul României nu ne prea flatează și nici nu avem prea multe episoade de care să fim mândri. Mai ales somnolența noastră lipsită de orgoliu din perioada comunistă, în care s-a optat pentru așteptarea libertății și nu pentru cucerirea ei, nu ne face cinste. Dacă arunci o privire panoramică asupra istoriei noastre, constăți că România pare blocată într-un început perpetuu. Fiecare om politic sau de cultură simțea nevoia (și încă se mai simte această nevoie), indiferent de avergura lui, să joace un rol profetic în viața României. Cu el, cu cartea lui, cu viziunea lui politică, România se afla la “adevăratul” început. Cuza, Carol I, Ferdinand, Carol al II-lea, fiecare lider comunist, liderii politici post revoluționari sunt tot atâtea începuturi. Eminescu, Blaga, Barbu, ca să dăm doar câteva exemple, sunt deschizători de drumuri în fenomenul literar. Filosofia românească e și mai sugestivă: nici una dintre încercările de construire a unui sistem filosofic nu a fost dezvoltată de discipoli. Conta doar începutul și niciodată nu interesau consecințele. Aproape nimic nu are continuitate în această țară. Nici la nivel politic, nici la nivel social și cu atât mai puțin la nivelul fenomenului cultural. Ajungi să fii convins că în țara aceasta orice gest, orice acțiune, orice atitudine sunt un început absolut, că nu vor mai exista niciodată continuări, reluări, linii și directive. Pentru că nimeni nu e dispus să își recunoască un predecesor, nimeni nu ne îndeamnă la un respect sănătos al istoriei, toată lumea caută cu disperare originalitatea sau să-și impună propriile adevăruri ca adevăruri absolute. Ori Absolutul nu mai poate fi continuat. De aici și cele două metehne ale noastre: contestarea absolută, care merge pînă la distrugerea celui contestat și obediența absolută, unde cel mai mic gest devine exemplar. Ștefan cel Mare și Sfînt, Eminescu, geniu și sfînt, sunt doar două exemple alese la repezeală. Nu ne mulțumește un simplu conducător de oști de referință și de aceea îl proiectăm forțat în câmpul iluzoriu a oamenilor totali. La fel se întîmpla și cu poetul Eminescu.

Dacă alte popoare știu să accepte că existența înseamnă proces, evoluție sau lunecare insesizabilă, pentru noi înseamnă doar început și atît. Perspectiva noastră nu a apucat niciodată să se dilate pentru că a fost în permanență înlocuită cu alta. Totul trebuie să aibă un nou început, absolut totul. Pentru noi, contează viitorul, chiar dacă acesta ia uneori nuanțe macabre. Fiecare speră să fie recunoscut de posteritate. Totul se spune pentru întîia oară, tot ceea ce trăim se determină într-o lume de valori cu totul nouă, într-o ordine și un stil incomparabil. Cultura românească este o cultură care naște monstruos doar excepții. Fiecare nou scriitor reia gestul primordial și nu se înnoadă la firul rupt al predecesorilor lui. Iar acest primordialism ne paralizează într-o imitație perpetuă. Pentru spațiul în care trăim, importul

nostru înseamnă originalitatea absolută, conectarea la adevărata cultură, la adevăratele valori. O atitudine, fără doar și poate, patetică a unor sufletele slabe, mînate orbește doar de instinct combativ și voință de afirmare personală.

În aceste condiții, nu e de mirare cînd ajungem să constatăm că multe opere ale oamenilor de cultură sunt copiile cele mai reușite realizate vreodată după un original occidental. De multe ori, reușim atît de mult să sărim calul, încît devenim mai francezi ca francezii, mai englezi decît englezii sau mai moderniști decît moderniștii. Obsesia noastră de a fi la curent cu ceea ce se întîmplă în Europa se întoarce împotriva noastră. Rămînem înmărmuriți în fața pattern-ului și nu mai reușim să-l adaptăm sensibilității noastre, ceea ce înseamnă, pînă la urmă, o depășire a originalului. Nu reușim să rescriem sau să filtrăm modelul prin etnicitatea noastră. Cu toate acestea, orgoliul nostru trebuie satisfăcut. Trebuie să-l alimentăm cu speranța că fiecare putem fi dumnezeul istoriei noastre, că linia noastră este destinul țării. Că existența noastră se constituie într-un element la temelia României. Dar cam atît. Pentru că atunci cînd încercăm să evadăm din acest spațiu, ne lovim de refuzuri politicoase sau înregistram eșecuri răsunătoare. Cu toate acestea, înarmați cu copiile noastre, forțăm admirația idolilor noștri fără nici un rezultat. Și nu ne putem explica de ce produsele noastre politice sau culturale nu reușesc să fie apreciate “la justa lor valoare”, cu excepția unor cercuri private.

Occidentalii trebuie să suporte avîntul nostru cultural agresiv, trebuie să suporte ofensa atunci cînd le prezentăm copii sub denumirea pompoasă de creație autentică, îi obligăm să suporte vidul trecutului și starea de noastră de somnambuli ai istoriei, ascunse în spatele unor scuze penibile.

Cu toate acestea, viitorul României ar putea fi mai luminos decît am fi putut spera vreodată. Timpul nu a mai avut răbdare cu noi și ne-a obligat să ne conectăm la satul global - afacerile transnaționale, diviziunea internațională a muncii, o dinamică vertiginoasă a schimburilor bancare și relațiilor bursiere, îndatorarea țărilor din Lumea a Treia, noi forme de interacțiuni media, automatizare și computerizare pe scară largă, deplasarea producției către zonele avansate din Lumea a Treia, împreună cu consecințele sociale ale acestei mutații, incluzînd criza producției tradiționale, emergența categoriei yuppies, ascensiunea socială globală spre bunăstare și consum. Schimbările aduse de această nouă dispunere a capitalului afectează cu rapiditate la scară globală, fiecare ins fiind atins de aceasta dinamică, conștientizînd-o și fiind constrîns să se integreze într-un aranjament social în permanentă mobilitate.

Ceea ce termenul de “tîrziu” din conceptul de “capitalism tîrziu” semnifică e că ceva s-a schimbat profund, că lucrurile stau diferit, ca s-a trecut printr-o transformare a vieții care este într-un anumit fel decisivă, chiar dacă incomparabilă cu transformările convulsive ale modernizării și

industrializării, o transformare mai puțin perceptibilă și dramatică, însă, cu atât mai mult definitivă și atotcuprinzătoare.

Aceste transformări din sfera economico-socială au determinat mutații și în plan cultural. Cultura s-a dilatat până la dimensiunile unei a doua naturi, expansiune care a condus la o aculturație a Realului în întregime prin comodificare, estetizare, informatizare. Destinul modern al capitalismului, continuitatea sunt astăzi contrabalansate de analiza rupturii produse odată cu emergența unui dominant cultural: cunoscut sub titlul de postmodernism. Fară a fi un stil, postmodernismul exprimă mai degrabă o concepție integratoare care permite prezența și coexistența unor serii de trăsături subordonate și în același timp foarte diferite.

Pozițiile postmoderniste sunt inseparabile de o critică implacabilă a modernismului radical, acuzat de distrugerea mecanismului orașului tradițional și a culturii micilor comunități care îl alcătuiau. Modernismul, prin transformarea realului în virtual, produce o ruptură în spațiul dezvoltat organic și afișează un elitism profetic al cărui mesaj autoritar vizează schimbarea ansamblului. Modernismul întruchipează habitatul Utopiei modernului filosofic. Ca și în proiectul iluminist, tot ce este reziduu tradițional trebuie interzis, adică ornamentele, policromia, metafora, umorul, simbolismul și convenția. Toate au fost puse la index, iar toate detaliile, ca și referințele istorice au fost declarate tabu.

În opoziție, postmodernismul practică un soi de estetism populist, combinând eclectic stiluri dintre cele mai diverse: de la elemente clasice, la elemente de Pop-Art, în încercarea de a realiza o dublă comunicare: atât către un public larg, care reușește să înțeleagă, cât și către un grup restrâns de specialiști sau esteticieni. Postmodernismul șterge frontiera dintre cultura înaltă și cultura așa-zis de mase sau comercială, ca și emergența unor noi tipuri de texte informate cu categorii, forme și conținuturi ale acelui tip de cultură industrială, denunțate cu pasiune de toți ideologii modernului, de la Noul Criticism American până la Adorno și Școala de la Frankfurt. Întreg postmodernismul este fascinat de întreg acest peisaj degradat al culturii kitsch-ului, serialelor TV și colecțiilor pseudoștiințifice, al reclamelor, talk-show-urilor, filmelor de categorie B, paperback-urilor cu biografii populare, romanțate, SF și mistere neelucidate. Astfel de repere, postmodernismul le asumă și le utilizează ca material propriu. Cu alte cuvinte, postmodernismul integrează producția estetică în întregime în producția de bunuri. Producția estetică devine astfel o urgență economică înnebunitoare de a produce valuri noi de bunuri care să pară originale, cu o viteză din ce în ce mai mare, alocă o funcție și o poziție structurală din ce în ce mai importantă inovației și a experimentului estetic.

Orice analiză culturală izolată sau discretă implică întotdeauna o teorie îngropată sau reprimată a periodizării istorice. Perspectiva genealogică se străduiește mai ales să liniștească tradiționalele neliniști teoretice în ceea ce privește așa-numita istorie lineară, teorii ale stadiilor și ale istoriografiei

teleologice. Una din îngrijorările frecvent trezite de ipotezele de periodizare este că acestea tind să oblitereze diferența și să proiecteze asupra perioadei istorice o idee de omogenitate masivă. În replică, postmodernismul admite prezența și coexistența unui șir de trăsături foarte diferite, deși subordonate.

Explozia literaturii moderne într-o droaie de stiluri și maniere particulare distincte a fost urmată de o fragmentare lingvistică a vieții sociale înseși pînă în punctul în care chiar norma e eclipsată: redusă la un mediu al vorbirii neutru și reificat. Pe de altă parte, problema micropoliticii demonstrează în suficientă măsură că uimitoarea proliferare din ziua de azi a codurilor sociale în jargoane profesionale și ale unor discipline, dar și în insignele afirmării adeziunii etnice, de gen, rasă, religioase și de clasă. Dacă ideile unei clase stăpînitoare au fost odată ideologia dominantă a societății burgheze, țările capitaliste avansate de azi sînt un cîmp al eterogenității stilistice și discursive fără normă. Maeștri fără chip continuă să distorsioneze strategiile economice care ne constrîng existențele, dar nu mai au nevoie să-și impună discursul.

Situația determină ceea ce e cunoscut sub numele de “istorism”, canibalizarea aleatorie a tuturor stilurilor trecutului, jocul aluziilor stilistice întîmplătoare și, în general, ceea ce Henri Lefebvre a numit primatul crescînd al lui 'neo'. Un apetit pe de-a-ntregul original din punct de vedere istoric al consumatorilor pentru o lume transformată în pure imagini ale ei înseși și pentru pseudo-evenimente și spectacole. Adică o cultură a simulacrumului - copia identică pentru care n-a existat vreodată un original. Cultura simulacrum-ului vine la viață într-o societate despre care Guy Debord a observat, în lucrarea “Societatea spectacolului”, că în ea “îmagea a devenit forma finală a reificării bunurilor”.

Acest eclecticism hedonist al prezentului postmodern, care, la întîmplare și fără principii, însă cu gust, va ajunge să canibalizeze tot trecutul cultural și le va combina în ansambluri suprastimulative.

Producția culturală este astfel împinsă într-un spațiu mental care nu mai e cel al vechiului subiect monadic, ci mai curînd cel al unui soi de “spirit obiectiv” degradat: nu mai poate privi direct înspre vreo presupusă lume reală, înspre vreo reconstrucție a istoriei trecute care a fost ea însăși, odată, un prezent. Dacă a mai rămas vreun realism aici, e un “realism” care urmărește să devieze șocul percepției acestei îngrădiri și să devină încet conștient de o situație istorică nouă și originală în care sîntem condamnați să căutam Istoria prin mijlocirea propriilor noastre imagini pop și simulacre ale istoriei, care, ea însăși, ramîne pentru totdeauna dincolo de atingerea noastră.

În contextul acestei mari sinteze obsedate de originalitate, România ar putea ocupa un loc de prim plan, în primul rînd, pentru că România se află la confluența dintre două blocuri diferite: Orient și Occident. Ceea ce îi dă posibilitatea, cel puțin în principiu, să realizeze un mixaj neașteptat și original cu elemente specifice celor două blocuri. În al doilea rînd, România nu se află într-un raport substanțial de determinare nici cu valorile

occidentale, nici cu cele orientale, ea se află oarecum în exteriorul celor două alternative, fiind în același timp contaminată de amîndouă, astfel că spațiul românesc nu numai că poate să-și manifeste instinctul canibal împotriva tuturor stilurilor occidentale, dar poate să combine, la o adică, eclectismul occidental cu forme orientale pentru a produce obiecte culturale inedite și originale. Produsele rezultate au mai multe șanse să beneficieze de o audiență largă în Occident, dar, poate, și în Orient. Cîteva încercări timide în acest sens au avut loc în muzica pop, unde interesul de care s-a bucurat spațiul muzical turcesc, grecesc și indian a fost neașteptat de mare în ultimul timp. În al treilea rînd, nefiind apăsată de un trecut și tradiție ilustră, România poate beneficia de un plus de viteză de a ocupa un loc mai bun în acest prezent eclectic.

Putem deci să ne și jucăm cu limitele culturale și, mai ales, să le punem în comun, să le amestecăm, dezindividualizîndu-le și deteritorializîndu-le, desprinzîndu-le de purtători, de susținători, căci sînt diferite, șansa de diferență și de creație de sine. În principiu, celălalt este o limitare a mea, iar eu dau limita celui alt, sunt limita lui. Gîndirea și practicarea istorică a culturii-monadă pot fi depășite, pot fi făcute să nu mai apese, ci să devină, ca non-teritoriu, ca altfel de teritoriu, mediu liminal de comunicare și rezonanță. Să apropiem limitele calitative, să comunice între ele, chiar dacă procesul pare fortuit. Astfel, se creează un fel de spațiu gri, un spațiu de întîlnire, un spațiu de împletire, un spațiu încă fără un stil dominant. Dar un spațiu, unde libertatea stilistică este nemaiîntîlnită pînă acum. Două valuri care se sparg unul în celălalt, lăsînd în urmă o spumă fascinantă.

De un astfel de spațiu beneficiază România. Chiar dacă în acest moment putem vorbi doar de un spațiu geografic, în viitor se poate vorbi de un spațiu cultural. Argumentul geografic poate suscita efervescența culturală românească. Dar nu numai.

Poate ar trebui să învățăm să ne valorificăm propria noastră poziționare în lume, pentru a crea cu adevărat o identitate culturală românească.

Occident sau Orient? Nici Occident, nici Orient. Sau amîndouă o dată.